

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Карауш Марина Володимирівна
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї
231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Соціальна робота»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат педагогічних наук, доцент
Підвальна Юлія Василівна

Умань – 2021

ЗМІСТ	
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ	8
1.1 Соціальне сирітство як проблема сучасного українського суспільства	8
1.2 Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування	15
1.3 Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в прийомній сім'ї як фактор успішної соціалізації	22
1.4 Загальне та особливе виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах прийомної сім'ї	32
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ І ПРОБЛЕМ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ ДО АДАПТАЦІЇ В ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї	42
2.1 Форми і методи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування в прийомній сім'ї	42
2.2 Патронат як метод супроводу прийомної сім'ї	52
2.3 Методичні рекомендації підготовки вихованців інтернатних закладів до соціальної адаптації в прийомній сім'ї	59
2.4 Програма та результати дослідження	66
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	86

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації нашого суспільства постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних і дискомфортних умовах. Це стосується, зокрема, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, в сім'ю було і залишається усиновлення (удочеріння). З юридичної точки зору така дитина отримує повноцінні права члена сім'ї, а з педагогічною – природні умови соціалізації, виховання і розвитку.

Опіка і піклування займає найвищий чисельний показник серед інших форм прийому дітей в сім'ї. Її головним перевагою виступає збереження у дитини кровноспоріднених зв'язків і відносин. Виховання в таких сім'ях будується на почуттях приналежності і захищеності, що є базовим підставою успішного розвитку особистості. За останні три роки різко збільшилася кількість прийомних сімей. Це ще одна з юридично закріплених в нашій країні форм виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, в сім'ї. Її особливістю виступає та обставина, що один з батьків (або обидва) отримує заробітну плату за надані послуги з виховання дітей, переданих в сім'ю за договором з місцевими органами самоврядування.

Проблему соціалізації та адаптації дітей-сиріт, вихованців інтернатних закладів широко розглядається в науковій та методичній літературі.

Дослідження

особливостей формування особистості дітей-сиріт та їх соціальної адаптації розглядається у працях Л. С. Волинця, В. Кравця, Л. І. Мороза, А. М. Прихожан, Н. Н. Толстих, І. В. Дубровіної, Й. Лангмеєра, З. Матейчека, Т. Науменко, К. Стрюк, В. Яковенко та інших.

Проблемами сирітства займаються такі українські та закордонні вчені, як: Н. Комарова, І. Пеша, Л. Божович, А. Прихожан, Н. Бевз, Р. Бевз, І.

Дементьєва, М. Васильєва, Є. Коваленко та інші. У своїх роботах вони розглядають проблему соціального сирітства, особливості психологічного розвитку дітей-сиріт, їх соціалізацію.

Пошуком шляхів покращення умов виховання та ефективності соціально-педагогічної, психологічної допомоги дітям-сиротам займаються психологи, соціальні педагоги, соціальні працівники представники державних органів влади та громадських об'єднань.

Однак, все ще залишається актуальною проблема взаємної адаптації та подальшого позитивного розвитку дітей в новій родині, що потребує посилення співпраці соціальних служб та батьків-вихователів в дитячих будинках сімейного типу щодо вирішення зазначених проблем. Актуальність дослідження полягає також і в тому, що діти-сироти представляють певну специфічну групу, яка не здатна без допомоги і підтримки держави, соціальних інститутів, важливим з яких є дитячий будинок сімейного типу, адаптуватися в сучасному суспільстві і тому потребує захисту.

Таким чином, аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що існують суперечності між: 1) постійно зростаючою потребою суспільства в адаптованій особистості та наявністю певних труднощів соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї; 2) наявністю теоретичних положень та реальною практикою взаємодії соціальних служб та родини щодо вирішення проблеми соціальної адаптації.

Загально-педагогічне і практичне значення даної проблеми і її недостатня розробленість зумовили вибір теми дослідження: **«Соціальна адаптація дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї».**

Мета дослідження: визначити та науково обґрунтувати механізми впливу і педагогічні умови соціального становлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах діяльності прийомної сім'ї.

Об'єкт дослідження: процес соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї.

Предмет дослідження: комплекс засобів соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Розглянути соціальне сирітство як актуальну проблему сучасного українського суспільства;
2. Охарактеризувати розвиток соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї;
3. Проаналізувати процес адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування до життя в прийомній сім'ї;
4. Узагальнити і проаналізувати накопичений досвід діяльності прийомної сім'ї з вирішення проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування.

На різних етапах дослідження використовувалися такі **методи:**

- **теоретичні** (для визначення сутнісних характеристик проблеми соціальної адаптації дітей-сиріт): аналіз літератури, узагальнення, порівняння, операціоналізація та інтерпретація понять, систематизація);
- **емпіричні** (для збору інформації щодо наявного рівня проблеми сирітства та виявлення соціальної адаптації даного явища): анкетування, аналіз документів;
- **статистичні** методи обробки емпіричних даних, інтерпретація та узагальнення результатів дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів: полягає в тому, що: вперше здійснено цілісне вивчення соціально адаптація дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї. Проведено теоретичне обґрунтування і емпірична констатація психологічних особливостей соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених

батьківського піклування у прийомній сім'ї. Розроблено методичні рекомендації для роботи фахівців з підготовки вихованців дитячих будинків до адаптації в прийомній сім'ї.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості вивчення основних питань проблеми соціальної адаптації дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї можуть бути застосовані у процесі викладання навчального курсу «Соціальний супровід сім'ї», «Теорія соціальної роботи» у спеціальних та вищих навчальних закладах, а також можуть бути використані при подальшому вдосконаленню системи надання соціальної допомоги у процесі адаптації дитини-сироти до ДБСТ, на курсах підвищення кваліфікації фахівців соціальної роботи, психологів, педагогів, які працюють в системі охорони дитинства та захисту дітей; при підготовці кандидатів у створенні прийомної сім'ї та підвищенні виховного потенціалу прийомних батьків.

Експериментальна база дослідження. Комунальний заклад «Обласний міжрегіональний центр соціально-психологічної реабілітації дітей у м. Умані Черкаської обласної ради».

Висновки і рекомендації дослідження можуть бути використані: фахівцями з соціальної роботи, викладачами ЗВО при розробці та викладанні навчальних курсів з теорії та практики соціальної роботи. Дані матеріали дослідження можуть використовуватися в Україні фахівцями-практиками, соціальними працівниками та науковцями, які досліджують проблему соціального сирітства.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всеукраїнських* – Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 15 жовтня 2020 р.); науково-практичному семінарі «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (Умань, 3 березня 2021 р.).

Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 тез доповідей автора.

Структура випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 90 сторінок, основного тексту – 75 сторінок, список використаних джерел становить 83 найменування. Робота містить 2 малюнки, 3 додатки.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення та підхід до вирішення важливої й актуальної проблеми щодо соціальної адаптація дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування в умовах діяльності прийомної сім'ї. Досягнута мета, виконані завдання дають підстави для загальних висновків:

1. Нами було розглянуто, що соціальне сирітство – це комплексний соціальний феномен, який досліджують на міждисциплінарному рівні. Вивчаючи соціальне сирітство як соціально-педагогічну проблему, вчені прийшли до висновку, що соціальне сирітство – це певний стан дитинства, яке характеризується тим, що діти при живих батьках, незалежно від офіційно визнаного статусу сім'ї, живуть без необхідної опіки та виховання, без емоційної підтримки і участі з боку своєї сім'ї.

Основна маса виявляються сьогодні дітей, які залишилися без піклування батьків – соціальні сироти. Коли батьки з якихось причин не займаються вихованням дитини, в цьому випадку турботу про дітей бере на себе суспільство і держава. Соціальне сирітство – як поняття багатопланове.

Соціальна сирота – це дитина, яка має біологічних батьків, але вони з якихось причин не займаються вихованням дитини і не дбають про неї. В цьому випадку турботу про дітей бере на себе суспільство і держава.

Сутність «соціального сирітства» трактується як особливий стан дитинства, обумовлене його місцем в умовах певної соціальної структури, в системі соціальних відносин суспільства, що розглядають всіх дітей, які залишилися без належної опіки та виховання, незалежно від соціального статусу батьків.

Кількість дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, росте з кожним роком. Це говорить про те, що дитяче сирітство – одна з найгостріших соціальних проблем сучасної України.

2. Охарактеризовано, що для надання кваліфікованої допомоги дітям-сиротам та дітьми позбавлених батьківського піклування потрібне об'єднання

зусиль соціальних працівників, психологів і педагогів. Розробка принципово нових методик роботи спрямованих на кожну дитину індивідуально. Необхідно приділити увагу підготовці усиновителів, опікунів і самих дітей до переходу проживання в прийомну сім'ю. ретельно вивчити соціальний, психологічний, економічний та фізичний стан. Велика увага приділяється підготовці кандидатів в усиновителі. В даному процесі ретельно вивчається психологічний, соціальний, фізичний і економічний аспект. Чималу роль грає в даному процесі план усиновлення, допомога усиновителям акцентувати свою увагу на потребах дитини. Так само, необхідно враховувати, що при передачі дитини зі статусом в нову сім'ю виникає період адаптації. Термін адаптації залежить як від індивідуальних особливостей дитини, так і від його усиновителів. Важливою роллю в даній сім'ї є взаємини між членами сім'ї, а так само велику роль відіграють фінансові можливості.

3. Проаналізувавши процес адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування до життя в прийомній сім'ї є надзвичайно важливим та складним процесом. Від успішності цього процесу залежить входження дитини в сім'ю, її майбутній розвиток та соціальні досягнення. Індивідуальні особливості розвитку і життєві потреби прийомної дитини, специфіка стилю виховання та стилю життя прийомної родини, ускладнюють розробку єдиних правил і підходів до процесу входження та адаптації вихованця. Натомість, практика доводить для ефективною адаптації прийомної дитини в сім'ї необхідним є врахування індивідуальних рис як самої дитини, так й прийомної родини. Разом з тим, фахівці соціологи, психологи, педагоги та соціальні працівники визначають етапи адаптації дитини, специфіку кожного етапу, виокремлюють групи дітей за віковими, статевими характеристиками, біологічною спадковістю та критерієм соціального досвіду дитини до входження її в прийомну сім'ю для розробки рекомендацій із сприяння більш успішній адаптації дитини в нових умовах прийомної родини. Нарешті, для більш успішного входження дитини-сироти в прийомну сім'ю виявлено доцільність індивідуальної та загальної, а також матеріальної, фінансової,

правової підтримки з боку держави. Для успішної адаптації такої дитини досить важливою постає розробка програм та втілення методик роботи фахівців соціальної галузі з прийомними сім'ями на рівні соціальних служб, центрів допомоги дітям та сім'ям, та інших закладів державного (першого) та недержавного неприбуткового (третього) секторів. В галузі фахової соціальної роботи цей напрям, разом з урахуванням індивідуальних рис дитини та прийомної родини, доцільно сьогодні визначити пріоритетним.

4. Нами проаналізовано, що прийомна сім'я – це форма влаштування дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, на підставі договору між органами опіки та піклування і прийомними батьками про передачу дитини (дітей) на виховання (подружжям або окремими громадянами, охочими взяти дітей на виховання в сім'ю) на термін, встановлений договором. В такій сім'ї має бути не більше 8 дітей. Прийомні батьки виконують функції вихователів.

Отже, виховання дітей в прийомних сім'ях відбувається при обліку як загальних закономірностей становлення і розвитку сімейних відносин, так і специфічних особливостей життєдіяльності прийомних сімей. Завдання прийомних батьків полягає в тому, щоб знизити загальні та особливі ризики, об'єднавши в собі позиції люблячого батька, громадського вихователя і професіонала.

Соціальна адаптація дитини – процес активного пристосування дитини, що знаходиться у важкій життєвій ситуації до прийнятих в суспільстві правилам і нормам поведінки, а так же процес подолання наслідків психологічної або моральної травми. Соціальна адаптація здійснюється шляхом засвоєння норм і цінностей даного суспільства. Основні прояви соціальної адаптації – взаємодія людини з навколишнім світом і його активна діяльність. Найважливішим засобом досягнення соціальної адаптації є загальне освіта та виховання, трудова та професійна підготовка. Процес соціальної адаптації проходить кожна людина в ході свого індивідуального розвитку і професійно-трудового становлення.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: створення проєктів на популяризацію усиновлення дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, розроблення інноваційної моделі дитячих установ для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.